

Concept and peculiarities of labor human rights

Поняття та особливості трудових прав

Lyudmila Vakaryuk

Key words:

labor human rights, right to work, employment, necessity, labor legislation.

Ключові слова:

трудові права людини, право на працю, трудова діяльність, потреба, трудове законодавство.

Постановка проблеми. Права людини як явище правової дійсності та категорія правової науки були та залишаються предметом дослідження в працях вчених – представників загальної теорії права, а також з урахуванням базисних та фундаментальних напрацювань ця тематика досліджується на рівні окремих галузей права. Так, проблема природи трудових прав, механізму їх реалізації та захисту є досить важливою у правовій теорії та практиці. Необхідність додаткових досліджень зазначених питань залишається надзвичайно актуальною, адже в Україні протягом останніх десятиліть в умовах нестабільної економічної ситуації, реформування трудового законодавства відбулося суттєве переосмислення сутності та значення трудових прав у системі природних прав людини, знехтування яким було б шкідливою справою, що негативно б позначилося на рівні реалізації та забезпеченості відповідної групи прав людини і громадянина в державі.

Стан дослідження проблеми. Вивченню проблематики трудових прав людини і громадянина в доктрині трудового права приділено чимало уваги. Науковій дискусії стосовно природи трудових прав та механізму їх захисту присвячено дослідження таких вчених, як В.М. Андріїв, О. Ярошенко, Т.А. Занфірова, О.І. Процевський, В.В. Жернаков, О.Є. Костюченко, Р.В. Татарінов. Окремим аспектам реалізації трудових прав та їх місцю в системі прав людини приділяли увагу О.Ф. Скакун, П.М. Рабінович, О.Н. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко.

Метою статті є вдосконалення теоретичних основ інституту трудових прав людини і громадянина, виокремлення їх ознак та визначення на їх основі поняття трудових прав людини.

Виклад основного матеріалу. Україна, проголосивши себе у ст. 1 Конституції України соціальною державою, зобов'язалась здійснювати ряд функцій, що розкривають її соціальне призначення. Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави¹. Соціально-економічні права, частиною яких об'єктивно є трудові права, як зазначає В.Л. Федоренко, «являють собою міру можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності»². Джерелом законних матеріальних і соціальних цінностей, різного роду благ є праця та трудова діяльність відповідно. Саме тому Конституція України у ст. 43 первинним (стрижневим) трудовим правом людини і громадянина визначає право на працю, що включає змогу вільно обрати вид трудової діяльності, заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає чи на яку погоджується. Такий підхід впливає із загальновизнаних міжнародних стандартів прав людини. Зокрема, ст. 23 Загальної декларації прав людини визначила, що кожна людина має право на працю, вільний вибір роботи, справедливий й сприятливий умови праці та на захист від безробіття. Таку конструкцію містить і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий у 1966 р. як «результат компромісу між ліберальною концепцією «вирваних із пазурів держави» особистісних свобод (у вигляді громадянських і політичних прав) та концепцією прав, що їх можна вимагати від держави (у вигляді соціальних, економічних і культурних прав)»³. У ст. 6 Пакту зазначено, що держави, які беруть

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. із змін. від 30.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

² Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник / До 20-ї річниці Конституції України та 25-ї річниці незалежності України / В.Л. Федоренко. – К.: Вид-во «Ліра-К», 2016. – С. 248.

³ Головатий С.П. Про людські права / С.П. Головатий. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – і – xxiv. – С. 268.

участь у цьому документі, визнають право на працю, що включає право кожної людини на одержання можливості заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і здійснення належних кроків до забезпечення цього права⁴.

Безперечно, право на працю є тим фундаментом, зв'язуючою ланкою, на якій ґрунтуються всі інші права у сфері праці. Змістовне наповнення цього права розкривається через систему закріплених у Конституції України положень, якими гарантується право на свободу вибору праці, право на належні та безпечні умови праці, право на отримання винагороди за працю, право на захист від незаконного звільнення та ряд інших. На первісний та основоположний характер стрижневого серед трудових прав – права на працю, його вплив на формування системи всіх інших прав у суспільстві ще на початку XIX ст. звертав увагу Ш. Фур'є. У своїх працях вчений визначав право на працю як природне, «найбільш важливе та прямо пов'язане з правом на життя, без якого інші права нічого не варті⁵». Таку позицію поділяли і деякі радянські вчені. Зокрема, С.А. Иванов та Р.З. Лівшиць у підручнику радянського трудового права зазначали фундаментальне значення трудових прав, їхній природний характер та надважливе значення для дотримання інших прав людини⁶. Проте все ж таки основною відмінністю між розумінням трудових прав радянською доктриною трудового права та їх сучасним трактуванням представниками науки трудового права є кардинальна зміна ролі держави як гаранта реалізації цього виду прав. О.М. Ярошенко влучно зазначає з цього приводу: «Якщо радянська держава ставала безпосередньо зобов'язаною забезпечити громадян роботою зі спеціальності і згідно із кваліфікацією, що здійснювалося завдяки загальнодержавній системі працевлаштування, у другому випадку у держави такого обов'язку немає⁷».

На основоположному характері права на працю, його фундаментальності серед інших соціально-економічних прав і свобод людини наголошував класик науки трудового права О.І. Процевський, визначаючи при цьому право на працю «як суть людини, або ж як саму людину, яка розвивається в контексті держави»⁸. У більш пізній своїй роботі вчений із цього приводу пише: «Природне право на працю фактично відображає потребу створювати матеріальні та культурні цінності і таким чином здобувати джерела існування для себе, своєї сім'ї, а в умовах держави – і для всього суспільства⁹. На визначальний характер права на працю щодо інших трудових прав вказує також і В.М. Андріїв: «Трудові права є основними, тому що безпосередньо торкаються життєзабезпечення людини чи громадянина. Отже, право на працю – це природне право людини і прямо пов'язане з правом на життя»¹⁰. Відповідно, трудові права вчений визначає як підсистему невідчужуваних, природних можливостей особи, що необхідні для задоволення потреб та інтересів у сфері використання здатності до праці, які закріплені в національному законодавстві¹¹.

На природному характері трудових прав, їхній невідчужуваності наголошує і Є.А. Третяков. Автор розуміє трудові права як «сукупність прав людини як члена суспільства, певного суспільного об'єднання, держави щодо можливостей використати свої природні та набуті знання і навички у сфері трудової діяльності» та акцентує увагу на необхідності вичерпного переліку формулювання основних трудових прав людини і громадянина у новому Трудовому кодексі України¹². На нашу думку, навряд чи можна говорити про природний характер трудових прав та одночасно про їх вичерпний перелік. В Україні визнається і діє принцип верховенства права, відповідно, Конституція України має найвищу юридичну силу, а всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Трудові права, зокрема, право на працю, право на страйк, на відпочинок, безпечні умови праці, заробітну плату та ряд інших (ст.ст. 43–46), є конституційними правами. А в ч. 2 ст. 22 Конституції України зазначається, що

⁴ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 19.10.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

⁵ Фур'є Ш. Избранные сочинения / Ш. Фур'є. – М.: Наука, 1964. – Т. 3. – С. 17.

⁶ Иванов С.А., Лившиц Р.З. Личность в советском трудовом праве / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц. – М., 1982. – С. 88.

⁷ Ярошенко О. Утвердження засад соціальної держави як напрям конституціоналізації трудового законодавства / О. Ярошенко // Вісник Національної академії правових наук України. - № 4 (75). 2013. – С. 117.

⁸ Процевський О.І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О.І. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101.

⁹ Процевський О. І. Методологічні засади трудового права [монографія] / О.І. Процевський. – Харків: ХНАДУ, 2014. – С. 60.

¹⁰ Андріїв В.М. Місце трудових прав у системі прав людини і громадянина / В.М. Андріїв // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – С. 12.

¹¹ Андріїв В.М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : автореф. дис... д-ра юрид. наук :12.00.05 / В.Андріїв. – Одеса: Б.в., 2012. – 40 с.

¹² Третяков Є.А. Поняття трудових прав у системі основних прав людини та громадянина / Є.А. Третяков // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – Серія Право. – 2014. – Випуск 29. Частина 2. Том 4/1. – С. 178–180.

конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. У ч. 1 ст. 22 чітко визначено, що права і свободи людини і громадянина, закріплені нею, не є вичерпними¹³. Крім того, однозначно позитивним моментом Проекту Трудового кодексу України (20.07.2017 р.), а саме ст. 20 та ст. 23, є те, що вони містять чіткий перелік прав працівників та роботодавців, що налічує 24 і 11 позицій відповідно, а також передбачають, що цей перелік не є вичерпним¹⁴.

Без сумніву, праця займає основну частину життя сучасної людини, отже, трудові відносини потребують належного впорядкування, регламентації, гарантування та захисту нормами законодавства. Мета будь-якого громадянського суспільства – визнання і забезпечення природних і невідчужуваних прав і свобод людини – буде важкодосяжною, якщо між їх визнанням і забезпеченням немає сполучної ланки, якою є повага держави до прав людини¹⁵. Більшість прав, зазначених у Міжнародному пакті про соціальні, економічні та культурні права, передбачають потребу в конкретних діях щодо їх забезпечення в національному законодавстві відповідної держави. Забезпечення трудових прав є одним із важливих напрямів діяльності держави для досягнення гідного рівня життя та створення сприятливих умов для розвитку людини і громадянина. Держава має бути зацікавленою у встановленні такого сприятливого режиму праці, за якого учасники трудових відносин могли б максимально повно реалізовувати свої інтереси – роботодавець отримувати прибуток, а працівник, у свою чергу, отримувати винагороду за працю і таким чином задовольняти свої матеріальні і духовні потреби, сповна реалізовуватись у соціумі і, зрештою, задовольняти потреби суспільства загалом.

Визнання державою трудових прав шляхом закріплення їх у Конституції України, Кодексі законів про працю та інших законодавчих актах є необхідним кроком для їх утвердження та реалізації, яка неможлива без встановлення відповідної юрисдикційної процедури, що передбачає наявність комплексу відповідних засобів, встановлення яких потребує безпосередньої участі держави. Саме на державу покладається обов'язок гарантування, охорони та захисту трудових прав людини і громадянина. У зв'язку з цим держава, в якій визнаються і гарантуються права і свободи людини, яка піклується про своїх громадян, має вживати заходів для досягнення економічного зростання і повної зайнятості, розвитку самозайнятості, професійно-технічного навчання, охорони праці.

Однією з особливостей трудових прав В.М. Андріїв називає їх індивідуальний характер, аргументуючи це тим, що «ядром трудових правовідносин є саме індивідуальні трудові відносини, які виникають між роботодавцем і працівником із приводу реалізації останнім природно-конституційного права на працю. Колективні трудові права мають не такий поширений характер»¹⁶. На нашу думку, не варто акцентувати на індивідуальному чи то колективному характері трудових прав і таким чином примножувати чи, навпаки, зменшувати значення відносин, пов'язаних з їх реалізацією. Адже метою регулювання трудових відносин є встановлення, забезпечення реалізації прав та обов'язків, а також захисту прав усіх без винятку суб'єктів трудових відносин (як індивідуальних, так і колективних).

Висновки. Як бачимо, сутність трудових прав проявляється в їх основних ознаках, які допомагають сформувати уявлення, що ж собою взагалі являють трудові права людини і громадянина. Отже, трудові права людини: 1) це основні, фундаментальні можливості людини у сфері використання здатності до праці, що необхідні їй для нормального існування, розвитку, задоволення життєвих потреб, без яких неможливе нормальне людське буття та виконання різноманітних функцій у складі різних груп; 2) вони є невід'ємними, невідчужуваними та рівними для всіх; 3) вони є пріоритетними, універсальними, що гарантуються державою та відповідають міжнародним стандартам. Відповідно, під трудовими правами розуміємо природні, фундаментальні, невідчужувані можливості людини щодо реалізації своїх здібностей до праці для забезпечення гідного рівня життя, задоволення духовних потреб та здійснення різноманітних соціальних функцій.

¹³ Конституція України від 28 червня 1996 р. із змін. від 30.09.2016. р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

¹⁴ Проект Трудового кодексу України. Текст законопроекту до другого читання 24.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

¹⁵ Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації [монографія] / Т.С. Подорожна. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 443 с.

¹⁶ Андріїв В.М. Місце трудових прав у системі прав людини і громадянина / В.М. Андріїв // Актуальні проблеми держави і права. 2007. – С. 12.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню трудових прав як окремого виду прав у системі прав людини. На основі аналізу сутнісних особливостей трудових прав, доктринальних та нормативних підходів до розуміння цієї правової категорії визначено поняття «трудові права людини».

Summary

The article is devoted to the study of labor rights as a separate type of rights in the system of human rights. Based on the analysis of the essential features of labor rights, doctrinal and normative approaches to understanding this legal category, the term "human rights of labor" is defined.

Використана література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. із змін. від 30.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник / До 20-ї річниці Конституції України та 25-ї річниці незалежності України / В.Л. Федоренко. – К.: Вид-во «Ліра-К», 2016. – 616 с.
3. Головатий С.П. Про людські права / С.П. Головатий. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – і – xxiv, 760 с.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 19.10.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
5. Фурье Ш. Избранные сочинения / Ш. Фурье – М.: Наука, 1964. – Т. 3. – 525 с.
6. Иванов С.А., Лившиц Р.З. Личность в советском трудовом праве / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц. – М., 1982. – 232 с.
7. Ярошенко О.М. Утвердження засад соціальної держави як напрям конституціоналізації трудового законодавства / О.М. Ярошенко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4 (75). – С. 113–122.
8. Процевський О.І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О.І. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101–104.
9. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права [монографія] / О.І. Процевський. – Харків: ХНАДУ, 2014. – 260 с.
10. Андріїв В.М. Місце трудових прав у системі прав людини і громадянина // В.М. Андріїв / Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – С. 7–12.
11. Андріїв В.М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / В.М. Андріїв. – Одеса: Б.в., 2012. – 40 с.
12. Третьяков Є.А. Поняття трудових прав у системі основних прав людини та громадянина / Є.А. Третьяков // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – Серія Право. Випуск 29. Частина 2. Том 4/1. – 2014. – С. 178–180.
13. Проект Трудового кодексу України. Текст законопроекту до другого читання 24.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
14. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації [монографія] / Т.С. Подорожна. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 536 с.

Lyudmila Vakaryuk,
Ph.D., Associate Professor,
Department of Public Law, Faculty of Law
"Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University"